

ПЕДАГОГІКА

Михайла Драгоманова –

обличчям до України

СУХОМЛИНСЬКА О. В.

УДК 929Драгоманов:37(477)

ДРАГОМАНОВ МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ

М. П. Драгоманов (18 (30) 09.1841, м. Гадяч Полтавської губернії – 20.06. (2.07) 1895, Софія) – видатний український учений-історик, літературознавець, педагог, публіцист, громадський діяч. Зростав у родині дрібномаєтних дворян разом із сестрою Ольгою (у майбутньому – відомою письменницею Оленою Пчілкою). Закінчив Гадяцьке повітове училище (1854), продовжив навчання в полтавській гімназії, де рано виявив інтерес і до науки, і до громадської діяльності. Вищу освіту здобув у Київському університеті Св. Володимира, де одразу ж долучився до громадсько-політичної діяльності, був одним з ініціаторів відкриття недільних шкіл. З дозволу попечителя М. Пирогова така школа була відкрита у вересні 1859 р., її вважали однією з перших на теренах Російської імперії. Працював учителем недільних шкіл, писав для них навчальну літературу. У 1863 р. блискуче закінчив університет і через матеріальні труднощі пішов працювати у Другу київську гімназію.

З 1864 р. М. Драгоманов працював приват-доцентом, а з 1873 р. – штатним доцентом Київського університету. Займався науковими дослідженнями стародавньої історії. У 1870 р. захистив магістерську дисертацію й отримав право на закордонне наукове відрядження. У 1870 – 1873 рр. працював в європейських бібліотеках та слухав лекції в університетах. Після повернення викладав історію в Київському університеті, став активним діячем Громади. Національні проблеми перебували в центрі його наукових інтересів, і через це 1875 р. був звільнений з університету й за дорученням Громади оселився в Женеві, де почав видавати збірник «Громада». Обстоюючи в політиці федералізм, у соціальному житті – демократизм, у культурі – раціоналізм, М. Драгоманов поступово відходить від громадівців. У 1889 р. Михайло Петрович прийняв запрошення Вищої школи (пізніше університету) у Софії (Болгарія) й повертається до викладацької діяльності. Помер він там у 1895 р.

Педагогічні погляди й ідеї М. Драгоманова тісно пов'язані з його ідеологічними, науковими інтересами та громадською діяльністю. Він приділяв значну увагу проблемам виховання дітей та молоді, опублікував значну кількість статей з питань шкільної освіти («Земство і місцевий елемент в народній освіті», «Про педагогічне значення малоросійської мови», «Народні школи»). У цих та інших публікаціях М. Драгоманов висвітлював питання про роль і значення української навчальної книги для становлення й розвитку національної школи. Його перу належить документально-публіцистична праця «Про школи на Україні» (1878), де на широкому фактологічному матеріалі (звіти, анкети, опитування тощо) автор показує причини й витоки відсутності національної школи в Україні й шляхи національного українського відродження через школу, освіту, виховання дітей та молоді.

М. Драгоманов зробив вагомий внесок в україністику, народознавчі студії. Багату фольклористично-етнографічну спадщину вченого використовують у системі середньої та вищої професійної освіти.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ВІДЗНАЧАЮЧИ сьогодні 170-річчя від дня народження видатного українця Михайла Петровича Драгоманова, ми говоримо про велич, глибину і прогностичність (спрямованість і майбутнє) його ідей як філософа, історика, політолога, соціолога, літератора-публіциста. І серед цього переліку різнобічної діяльності одне з перших місць посідає просвітницький, педагогічний її складник.

Педагогіка М. Драгоманова невіддільна від філософської, історичної, політичної спадщини, є її відображенням і водночас ядром. Розглянемо її як невід'ємну частину різних обдарувань М. Драгоманова. Це твердження підкріплюють його твори, серед них: «О малороссийских азбуках» (1862), «Земство и местный элемент в народном образовании» (1866), «О педагогическом значении малорусского языка» (1866), «Литература и образование на Украине» (1874), «Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії» (1877) та багато інших, оскільки в кожній із своїх публіцистично-полемічних праць М. Драгоманов торкався педагогічної проблематики.

Сьогодні, вивчаючи педагогічну спадщину М. Драгоманова, ми умовно поділяємо її на дві частини: інтелектуальну та практико-орієнтовану. Безсумнівно, вони тісно пов'язані, адже його публіцистичні, полемічні праці насичені життям, справою, тим, чим він займався. Окреслимо практичні, більш видимі, зримі, осяжні контури його педагогічних звитяг, оскільки М. Драгоманов сам в автобіографічних замітках докладно на цьому зупинявся, отже, надавав їм великого значення.

Драгоманов був і **вчителем, і викладачем** університету. Цьому шляху він завдячував Миколі Івановичу Пирогову, попечителю Київського навчального округу, який його знав

з гімназійних полтавських років і підтримував.

Учителем він став одразу ж після вступу до Київського університету у складі студентського гуртка, який започаткував перші недільні школи в Російській імперії, зокрема Подільську чоловічу недільну школу, де, як писав через багато років сам М. Драгоманов, студенти спочатку переслідували політичну мету, але відкинули цю думку «і старанно зайнялися педагогічною стороною справи» –

навчанню письма, читання, рахунку. Саме в недільних школах М. Драгоманов і студенти застосовували новітні методи й форми викладання (звуковий спосіб навчання грамоти, наближення змісту навчання до потреб учнів).

Викладав М. Драгоманов і російську історію в Тимчасовій педагогічній школі, що готувала вчителів для недільних і сільських шкіл, де було дозволено «народну мову при початках науки», а для цього він розпочав складання «Читанки». Але дуже швидко

М. Пирогова було відсунуто, недільні школи заборонено, і Драгоманов був, як він писав у автобіографії, «відірваний від любимого діла».

М. Драгоманов також виявив себе як творчий педагог-науковець, викладаючи історію в стінах рідного університету, поєднував викладацький хист і красномовство з глибокими науковими розвідками Римської імперії.

Викладацька педагогічна діяльність сприяла становленню **М. Драгоманова-просвітителя**. Його ім'я навіки викарбувано в національній історії освіти як організатора й одного з найактивніших діячів Київської Громади, а також Південно-Західного відділення Російського географічного товариства. Він став одним з перших, хто пробуджував самосвідомість українців, був засновником національної освіти, школи, просвіти дорослих, обо-

ронцем жіночої освіти, першим організатором публічних читань, вистав, бібліотек і клубів. І навіть за кордоном, видаючи журнал «Громада», публіцистично-полемічні статті й тексти, М. Драгоманов усіяло підтримував просвітницькі проекти на батьківщині, наприклад, роботу над словником української мови (сьогодні відомий як «Словарь української мови» Б. Грінченка), вироблення наукових принципів і критеріїв українського правопису, зібрання й видання українського фольклору, популярних книжок для народу (мелетиків).

Багатоаспектна й різноманітна просвітницька та викладацька діяльність М. Драгоманова сприяла формуванню його педагогічної концепції, цілісного бачення становлення й розвитку особистості, освітнього процесу.

У системі цінностей, які захищав М. Драгоманов, на першому місці перебуває **людина, її свобода, гідність**, загальнолюдські гуманістичні та естетичні цінності. Ця позиція пов'язана з антропологічною й етичною зорієнтованістю його філософсько-політичної теорії. Він стверджував, що справжній ліберал «буде прагнути до того, щоб збільшити свободу кожної особистості в слові і праці, свободу людського роду, спілки, громади, країни, щоб, наскільки можливо, уменшити силу державного примусу»¹.

Отже, особистість, її свобода, право на свободу слова, товариств, свободу отримати культурно-освітній розвиток (без урахування національності, статі) – ця квінтесенція педагогічного світогляду М. Драгоманова й сьогодні не втратила своєї актуальності.

Інший складник педагогіки поглядів М. Драгоманова полягає в його **українолюбстві**, переконанні, що українська нація рівноправна серед інших, має свою мову, історію, культуру. Але для того, щоб українці посіли гідне місце, потрібна довготривка, складна робота через розвиток і розбудову освіти, яка буде поширювати й популяризувати знання, культуру, мораль.

¹ Драгоманов М. П. «Передне слово до «Громада» / М. П. Драгоманов. Вибрані твори. – Прага, 1937. – Т. 1. – С. 120.

Залишаючись переконаним прихильником рідномовної освіти («треба, щоби нашому народу давали науку в його країні на його мові, бо в чужій здобувати йому науку важко»), М. Драгоманов водночас не поділяв і навіть критикував позиції українофілів про «унікальність» нації, про «свою» віру, «свою науку». Сьогодні особливо актуально, полемічно звучать його слова: «В нашій справі, коли ми поставимо думку, що національність є перше, головне діло, то ми або поженемося за марою, або станемо слугами того, що всилюється спинити поступ людський, і поставимо на риск, коли не на згубу, і саму нашу національність. Коли ж ми станемо при думці, що головне діло – поступ людини і громади, поступ політичний, соціальний і культурний, а національність є тільки ґрунт, форма та засіб, тоді ми певні, що послужимо добробуту й просвіті нашого народу, а вкупі з ним і його національності: охороні й зростові того, що в ній є доброго»².

Як бачимо, М. Драгоманов, підкреслюючи важливість мати власну українську школу, освіту, на перше місце ставив її зміст, тим самим засіваючи зерна полікультурності й толерантності, які сьогодні так потрібні нашому суспільству, нашій освіті.

Говорячи про неперехідне значення педагогічних ідей М. Драгоманова, наголосимо, що мислитель у своїх роздумах велику увагу приділяв етнографії та фольклору, які складають значну частину його спадщини. Ми розглядаємо це **звернення до витоків і традицій народу**, його історії не лише як складник просвітницької діяльності, а і як започаткування **народної педагогіки**. М. Драгоманов виступив ініціатором складання збірників українських пісень і дум з історичними коментарями до них як переконливому доказу історичності українського народу, разом з громадивцями брав участь у збиранні, висвітленні й розкритті українського фольклору, звичаїв, обрядів, релігійних вірувань, символів, народного мистецтва. Результатом цієї праці стали два томи «Исторических песен малороссийского наро-

² М. Драгоманов. Чудацькі думки про українську національну справу // В хрестоматії... – С. 288.

да» (1874 – 1875), численні статті, наукові розвідки.

Сьогодні ми з цілковитою підставою називаємо цей доробок народною педагогікою, що ввійшла в сучасну систему шкільної освіти курсами народознавства, українознавства, а також у художньо-естетичний цикл шкільних навчальних предметів, позашкільну й позакласну роботу. Але не будемо забувати про те, що, підносячи етнографічний складник, М. Драгоманов був і противником патріархально-хutorянського етнографізму, дидактичного моралізаторства, наполягав на висвітленні актуальних соціальних питань освіти й виховання.

Як бачимо, короткий вік М. Драгоманова (54 роки) умістив широку палітру педагогічних ідей і дій. Йому притаманний синкретизм теоретичних побудов, які поєднували європейськість і народність, вимоги рідномовності й наполягання на знанні й володінні багатьма мовами, відданість національній ідеї в освіті, українству і прихильність до космополітизму (європейськості, полікультурності), духовність і вимога секуляризації шкільної освіти тощо.

І в таких підходах бачимо епохальність його педагогічних ідей, які показали не лише його власну епоху, а й простяглися до наших днів, також багато в чому полемічних, особливо щодо освіти, її розвитку. І тут в нагоді нам може стати постать М. Драгоманова з його високою ерудицією, науковою добросовісністю, інтелектуальною чесністю, високим почуттям громадянського обов'язку перед народом і освітою, бажанням не догодити комусь, а принципово й об'єктивно вирішувати великі, державні питання освіти й виховання, оскільки саме так їх розумів Михайло Петрович Драгоманов.

Література

1. **Автобіографія** М. П. Драгоманова 1941 – 1889. – Режим доступу : ukrstor.com/ukrstor/drag_bio.html
2. **Драгоманов** как политический теоретик / И. Лысяк-Рудницкий. – Режим доступа : www.dragomanov.info/rudnickij-polittheoretik.ht...
3. **Маловідомі** першоджерела української

педагогіки (друга половина XIX – XX ст.). – К. : Наук. світ, 2003. – С. 12 – 29.

4. **Побірченко Н. С.** Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття) / Н. С. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2002. – 331 с.

* * *

Сухолинська О. В. Педагогіка Михайла Драгоманова – обличчям до України

У статті охарактеризовано життєвий шлях М. Драгоманова, розкрито особливості його педагогіки як просвітителя, учителя й викладача, історика тощо. Звернено увагу на систему цінностей, які захищав М. Драгоманов, – людина, свобода, гідність, а також на народність його педагогіки – звернення до витоків і традицій, українолюбство.

Ключові слова: М. Драгоманов, педагог, викладацька діяльність, українолюбство.

Сухолинская О. В. Педагогика Михаила Драгоманова – лицом к Украине

В статті охарактеризован життєвий шлях М. Драгоманова, раскрыты особенности его педагогики как философа, историка, социолога, литератора-публициста и т. п. Обращено внимание на систему ценностей, которые защищал Г. Драгоманов, – человек, свобода, достоинство, а также на народность его педагогики – обращение к истокам и традициям, украинлюбие.

Ключевые слова: М. Драгоманов, педагог, преподавательская деятельность, украинлюбие.

Sukhomlyns'ka O. V. Pedagogy of Mykhailo Drahomanov for the Benefit of Ukraine

The article talks about the life of M. Drahomanov. It discusses the features of his educational ideas as a philosopher, historian, sociologist, man of letters, journalist, etc. Special attention is paid to the value system promoted by Drahomanov – the individual, freedom, dignity, and commitment to the Ukrainian people in his pedagogy, realized through his attention to the origins and traditions, love of Ukraine.

Key words: M. Drahomanov, educator, teaching profession, love of Ukraine.

*Стаття надійшла до редакції 09.07.2012 р.
Прийнято до друку 31.08.2012 р.*